

удк 811.111'42

Т. І. Ревчук,
викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЛЬ СЕМАНТИЧНИХ МАКРОСТРУКТУР У РЕАЛІЗАЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В ІРАКУ

У статті розглянуто особливості реалізації мовленнєвого впливу на свідомість реципієнта на рівні семантичних макроструктур. Визначено стратегію маніпулятивного замовчування та стратегію семантичного структурування тексту в межах основної макростратегії маніпулятивної взаємодії в контексті війни в Іраку, що ґрунтується на архетипному протиставленні МИ – ВОНИ.

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення реалізації впливу під час мовної інтеракції визначає актуальність дослідження. Маніпулятивний вплив на свідомість людини, здійснений за допомогою мовних засобів, є складним психолінгвістичним явищем, що визначається комунікативною й інтерактивною практикою, під час якої маніпулятор здійснює контроль над іншими людьми, зазвичай всупереч їхній волі або інтересам. Визначення ролі семантичних макроструктур у реалізації маніпулятивних стратегій у контексті війни в Іраку об'єктивує мету дослідження.

Поняття *семантичної макроструктури* запроваджено Т. А. Ван Дейком на позначення експліцитного вираження загальної тематики дискурсу або тексту та одночасної характеристики як його цілісності (когерентності) так і загальної зв'язності [1: 129]. Семантичні макроструктури належать до глобальних структур дискурсу, оскільки зумовлені абстрактним семантичним описом найбільш загального змісту великого обсягу інформації. Вони є вираженням інформаційного ядра тексту [2: 207]. У межах теорії макроструктур інтерпретація тексту або великих його фрагментів здійснюється на рівні глибинних семантичних репрезентацій, що дає підстави номінувати макроструктури семантичними одиницями. Семантичним макроструктурам властива ієрархічна будова. Основу експліцитного вираження загальної теми повідомлення становлять інтерпретація значення слів, фраз, речень або їх послідовності [1: 63], які формують пропозиції нижчого порядку. Із ряду таких пропозицій за посередництвом *макроправил* – серії операцій (трансформацій), що регулюють процеси редукції та організації інформації [2: 207], – виводиться *макропропозиція* – узагальнена тема повідомлення [1: 59]. Таким чином, макроправила, встановлюючи зв'язок однієї послідовності пропозицій із послідовностями пропозицій вищого порядку, вилучають із локальних значень концептуальне, абстрактне глобальне значення дискурсу [1: 42, 48], тобто його макроструктуру. Макроправилам властива рекурсивність, що зумовлює їх повторне використання на кожному рівні узагальнення для отримання більш стислої форми вираження макроструктури [1: 240].

У нашому дослідженні розглядаємо реалізацію маніпулятивних стратегій у контексті війни в Іраку на основі архетипного протиставлення МИ – ВОНИ (МИ – ЧУЖІ), а саме представлення НАС (адміністрації президента, американського народу, збройних сил США) у позитивному світлі та негативне зображення ЇХ / ЧУЖИХ (ворогів). Причиною здійснення маніпулятивного впливу в аналізованому контексті є прагнення владних структур впливати на масову свідомість, формуючи негативне ставлення до ворога та гіперболізоване позитивне сприйняття їх самих.

У межах виокремленої макростратегії маніпулятивної взаємодії в контексті війни в Іраку маніпуляція на рівні семантичних макроструктур реалізується шляхом вибору тем на користь ініціатора, а саме: *підсилення* позитивних тем про НАС та негативних тем про НИХ або, навпаки, *послаблення* негативних тем про НАС та позитивних тем про НИХ. Такий контрастний розподіл макроструктур реалізується у межах стратегії маніпулятивного замовчування та стратегії семантичного структурування тексту.

Стратегія маніпулятивного замовчування полягає у наміреному, свідомому, вмотивованому приховуванні від адресата релевантної інформації або ухиляння від окремих її деталей на користь адресанта. За твердженням Т. А. Ван Дейка, ідеологічна природа публічного дискурсу визначається неказаним [3: 351-352]. З образу ситуації, що існує в свідомості мовця, вилучаються деякі події або об'єкти, таким чином, замовчування фактів стає "перетворенням, що анулює" [4: 114]. Ініціатор не повідомляє про справжній стан речей, хоча його соціальний статус зобов'язує цьому [5: 6]. "Правда могутня, але ще могутнішим є замовчування правди. Просто обходячи певні теми, пропагандисти впливають на погляди ефективніше, ніж за допомогою найкрасномовніших звинувачень, найпереконливіших логічних спростувань", – так у 1946 році висловився про силу замовчування О. Хакслі в передмові до "Хороброго нового світу" [див. 6: 29].

Прикладом маніпулятивного замовчування інформації є опис причин нападу на Ірак. З подачі правлячої верхівки Сполучених Штатів у ЗМІ наголошується на необхідності боротьби з тероризмом, повалення диктаторського режиму Саддама Хусейна заради свободи іракського народу та безпеки

Америку і всього світу. Проте майже ніколи не згадується про економічні причини. Свідченням факту їх приховування урядом США є заборона на прокат фільму *"Fahrenheit 9 / 11"*, який розкриває справжні причини війни з Іраком [5: 6].

Подібним цьому прикладу є викривальний матеріал фільму *"Loose Change. 2nd Edition"*, у якому наведено докази причетності Дж. Буша та його адміністрації до подій 11 вересня 2001 року. У попередженні до фільму зазначено, що будь-яка особа, яка володіє такою інформацією може бути заарештована за підозрами у "домашньому тероризмі" та відправлена без суду до тюрми Гуантанамо.

Не піддаються розголосу і такі компрометуючі адміністрацію Дж. Буша факти як передчасна таємна евакуація золота (цінністю в більше, ніж 1 мільярд доларів) з депозиторію, що знаходився під однією із зруйнованих веж Світового торговельного центру; заборона ФБР займатися розслідуванням здійснених у торговельному центрі фінансових угод у розмірі 1 мільйону доларів якраз перед зіткненням літака, що викликає підозри про обізнаність певних осіб про час нападу. Державною цензурою США не дозволено розголошувати інформацію про використання американськими військами забороненої ще з часів В'єтнаму хімічної зброї напалму у Багдаді 2003 року та застосування білого фосфору проти мирного іракського населення під час операції у Фалуджі (центрі сунітського протистояння). Ретельно приховується й факт того, що лідер Аль Каїди, найбільшого та найнебезпечнішого терористичного угруповання, є колишнім агентом Центрального розвідувального управління Сполучених Штатів, а після трагедії 11 вересня 2001 року за особистим дозволом Дж. Буша 24 члени його родини покинули США чартерним рейсом, у той час як для мільйонів американців аеропорти країни були зачинені.

Факт замовчування цієї інформації став розкритим завдяки дослідженню незалежних журналістів та викривальному характеру таких документальних фільмів як *"Fahrenheit 9 / 11"* (США, 2004), *"Loose Change. 2nd Edition"* (США, 2006), *"Америка без гриму"* (Білорусь, 2006), *"Фалуджа. Прихована ризанина"* (Італія, 2005).

Особливістю маніпулятивного замовчування є відсутність його очевидної лінгвістичної форми. До категоріальних ознак такого виду маніпуляцій належать навмисний обман і його вигідність для адресанта. У випадку маніпулятивного замовчування обман полягає в підміні правди "напівправдою". Умовою такого навмисного введення в оману є його непомітність адресатом [6: 30]. Це викликає значні труднощі у ідентифікації цього виду маніпуляцій. Для визначення відсутності інформації звертаються до соціо-політичного, культурного та риторичного (наприклад, визначення комунікативної цілі) факторів. Іншими словами, ключем для ідентифікації маніпулятивного замовчування є контекстуальність. Аналіз контексту в його найдрібніших деталях дає можливість детерминувати, що ще могло б бути сказане. Т. А. Ван Дейк визначає контекст як "структуровану сукупність усіх властивостей соціальної ситуації, які можуть бути релевантними для продукування, інтерпретації та функціонування тексту або мовлення" (цит. за [7: 353]). Це означає, що кожен із учасників дискурсу конструює власну ментальну "контекстуальну модель", опираючись на особистий досвід та соціальні знання. Продюцент використовує свою "контекстуальну модель" для семіотичного конструювання репрезентації тексту. Обрані ним теми, а отже й висвітлена та прихована в їх межах інформація, відіграють вагомий стратегічний роль, оскільки уможливають глобальне планування та розуміння дискурсу на рівні макроструктур. Ідентифікація маніпулятивного замовчування можлива за умови відходу від власного досвіду та підстановки різних контекстуальних моделей для заданої теми. У такому випадку можна помітити незгадані фрагменти, які могли б заслуговувати на увагу [4: 353-354]. Цей прийом не позбавлений суб'єктивізму та індивідуальних варіацій, тому за відсутності прямих доказів ідентифікація маніпулятивного замовчування може бути об'єктивована лише припущенням про навмисне ухилення від вираження важливої інформації та подальшим порівнянням припущення з експлікованим текстом.

Теорія макроструктур дає можливість досліджувати маніпуляцію на підставі принципу розташування тематичної інформації у тексті. У наукових працях з лінгвістики ця стратегія відома під назвами стратегії семантичного структурування тексту (Сисоева Т. О.) та стратегії структурування за принципом релевантності (Дмитрук О. В.). Проте принцип релевантності передбачає розміщення інформативного матеріалу в певній його відповідності / невідповідності тематиці заданого тексту або його фрагменту, тоді як основу семантичного структурування визначає вибірковість у подачі інформації залежно від її місця розміщення. Оскільки предметом нашого дослідження в межах вказаної стратегії є саме розташування макроструктур, вважаємо назву **стратегії семантичного структурування** тексту більш влучною.

В основу реалізації цієї стратегії покладено психологічну особливість сприйняття інформації людиною, а саме: ініціальна та заключна частини інформаційного повідомлення краще запам'ятовуються адресатом, ніж його основна частина [5: 11].

Маніпулятивний вплив досягається шляхом розташування вигідної інформації (позитивних тем про НАС та негативних тем про НИХ) та менш значимого матеріалу для зацікавлених осіб

(негативних тем про НАС та позитивних тем про НИХ) на початку / в кінці повідомлення та в його основній частині відповідно.

Наприклад, одна із статей New York Times в ініціальной частині повідомляє, що у 2007 році в Іраку в результаті воєнних дій та проявів насильства загинула рекордна кількість журналістів, ніж будь-де у світі. Більшість таких випадків були цілеспрямованими актами вбивства як відповідь на діяльність працівників ЗМІ. Пряма локальна вказівка на Ірак та використання концепту насильства сприяє формуванню гіпотези, що загибель журналістів спричинена діями ворога. У кінці статті це тематичне вираження повторюється, в той час як у її основній частині серед перерахованих причин таких вбивств згадуються й воєнні дії американських збройних сил. Таким чином, тематичне вираження, розміщене на початку повідомлення, впливає на формування реципієнтом певної гіпотези щодо всієї подальшої експлікованої інформації, тобто останню, у такому випадку, інтерпретують "зверху вниз" відносно макропропозиції. Повтор тематичних виражень у кінці повідомлення слугує для перевірки, нагадування або корекції уже детермінованих адресатом макропропозицій [1: 60], тоді як основна частина повідомлення залишається поза увагою.

Теорія макроструктур дає підстави для здійснення аналізу заголовків та підзаголовків. Заголовки виражають найбільш вагомому темі повідомлення [8: 192], тому саме їм належить особлива роль у семантичній структурі тексту.

Макроструктури не є конститuentами зовнішньої форми. Вони приписуються тексту адресатом або адресантом (учасниками дискурсу) залежно від їх когнітивного середовища (фонових знань про світ). Намір продуцента, знання, переконання, установки та ідеологічні принципи реципієнта відіграють вирішальну роль у виведенні макроструктур [5: 46, 240]. Тому заголовки та підзаголовки, як авторське узагальнення решти повідомлення, є суб'єктивним вираженням макроструктури тексту. Оскільки в пам'яті читачів залишається лише головна ідея повідомлення, тобто вищий рівень макроструктури [1: 130, 204-241], оперування змістовим наповненням макропропозиції, вираженої у заголовках та підзаголовках статей, ефективно використовується з метою маніпулятивного впливу.

Згідно з Т. А. Ван Дейком зовнішня форма організації макроструктур дискурсу виражена *схематичними суперструктурами*. Останні визначають порядок категорій певного типу дискурсу та є своєрідною синтаксичною побудовою загального значення. Відповідно до схеми текстів друкованих ЗМІ, інформаційні повідомлення складаються із заголовка (макропропозиції вищого рівня), введення (вершини макроструктури), далі розташовуються макропропозиції нижчих рівнів повідомлення, що включають деталі змісту. Вони становлять корпус тексту: головна подія, фон, контекст, історія чи коментарі [1: 130-132].

Заголовок інформаційного повідомлення містить ключові слова з урахуванням граматичних правил написання газетних заголовків. Зазвичай вони складаються із однієї предикативної синтагми або фрази [1: 59; 9: 359]. Підбір ключових слів сприяє маніпулятивному ефекту заголовка, визначаючи, як подія буде сприйматися адресатом на рівні ментальної моделі [10: 358]. Підзаголовок є елементом мікроповідомлення, де інформацію подано у стислій формі. Маніпулятивний ефект підзаголовків досягається шляхом суб'єктивної компресії інформації: пропуску інформації (місця, часу дії), узагальнення та "конструкції" (типу узагальнення, при якому дієслова виражають серію дій) [11: 257-258], результатом чого є неадекватність підзаголовку повному змісту тексту. Прикладом, що ілюструє пропуск інформації на користь адресанта, слугує заголовок статті *"US drops 40,000 pounds of bombs in ten minutes on al Qaeda targets in Iraq"* (Daily Mail, 10.01.2008). У ньому повідомляється, що американськими військами за 10 хвилин було скинуто 40 тисяч футів бомби на місця зосередження Аль Каїди. Вибудовується образ, що збройними силами США знищено велику кількість членів терористичного угруповання, що сприяє їх позитивній характеристиці. Однак у самому тексті статті не повідомляється про результат таких дій для Аль Каїди. Натомість наводяться числові еквіваленти великої кількості вбитого мирного населення Іраку під час операції.

Таким чином, використання стратегії маніпулятивного замовчування та стратегії семантичного структурування тексту на рівні семантичних макроструктур набуває маніпулятивного ефекту завдяки властивому їм викривленню інформації або ухилянню від важливих для розуміння тексту тем, що сприяє впливу на формування вигідної для маніпулятора думки в масовій свідомості. Перспективою подальших досліджень є виявлення та аналіз інших маніпулятивних стратегій лексико-семантичного рівня та вивчення реалізації маніпулятивного впливу в контексті війни в Іраку на прагматичному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дейк Т. А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Мороховский А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. Стилистика английского языка. – К: "Вища школа", 1984. – 247 с.

3. Huckin T. Textual Silence and the History of Homelessness // *Discourse and Society*. – 2002. – Vol. 13 (3). – P. 347-372.
4. Щербатых Ю. В. Искусство обмана. Популярная энциклопедия. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 720 с.
5. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та Інтернет-видань 2000-2005 років): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка – Київ, 2006. – 19 с.
6. Рудик І. М. Мовчання як маніпулятивна стратегія в публічному дискурсі // *Вісник ХНУ*, 2007. – № 782. Вип. 83. – С. 28-30.
7. Van Dijk, T. A. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: sage. – 1998. – 305 p.
8. Мустафаєва К. В. Використання мовних ресурсів для створення мовної експресії заголовках // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – Житомир, 2004. – Вип. 17. – С. 192-194.
9. Swan M. *Practical English Usage*. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 654 с.
10. Dijk T. A. van *Critical Discourse Analysis // The Handbook of Discourse Analysis / Ed. by Deborah Schiffrin, Deborah Tannen and Heidi E. Hamilton*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – P. 352-371.
11. Коломієць Н. В. Подання інформації на вебсайтах служби новин CNN: структурні особливості резюме // *Мовні і концептуальні картини світу*. – К., 2002. – № 7. – С. 254-262.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Ревчук Т. И. Роль семантических макроструктур в реализации манипулятивных стратегий в контексте войны в Ираке.

В статье рассматриваются особенности реализации речевого влияния на сознание реципиента на уровне семантических макроструктур. Определено стратегию манипулятивного умалчивания и стратегию семантического структурирования текста в пределах основной макростратегии манипулятивного взаимодействия в контексте войны в Ираке, которая базируется на архетипной оппозиции МЫ – ОНИ.

Revchuk T. I. The Role of Semantic Macrostructures in the Realization of Manipulative Strategies in the Context of the War in Iraq.

The article focuses upon the peculiarities of the verbal influence on the recipient's consciousness by means of semantic macrostructures. It defines a strategy of manipulative silence and a strategy of semantic textual structure within the principal macrostrategy of the manipulative interaction in the context of the war in Iraq which is based on the archetypal opposition WE – THEY.